

KOLLEKÍV LÉLEK.

— ELSŐ KÖZLEMÉNY. —

I. Áttekintés. Néhány elmélet.

1. A kérdés tulajdonképen ez: igaz-e, hogy az emberi egyénekből alakult összességeknek külön önálló lelki életjelenségeik vannak, melyek bár az összességet alkotó egyének psychéiből alakultak, de azoktól külön valamik, azokkal egyenként nem esnek egybe; nem azok egyszerű sommázatai, hanem új eredmények, melyeknek tényezői az egyesek. Vegytani hasonlattal élve, az nem keverék, hanem vegyület.

A társadalmi jelenségekkel foglalkozók két nagy, külön mezőkön táborozó hadserege, a szociológusok és a régiebb gondolkodásirány hívei — a kiket talán leginkább az *induktívek* és a *deduktívek* elnevezésekkel lehetne megkülönböztetni¹ — mind

¹ Érdekes kérdés, hogy mi a lényege a két nagy tábor közt való különbségnek, a mit mindenki érez, sőt tud is, de korrekte megállapítani annyira nehéz. Megjegyzem, hogy most itt teljesen figyelmen kívül hagyom azon ellentétet, mely jogászok és szociológusok közt van, s a mely nem ellentét, csak félreismerés, mert mindegyik mással foglalkozik, s így egyik tevékenység egyáltalában nem zárja ki a másikat. Hanem a társadalom törvényszerűségét és természetét vizsgálók két táborát nézve talán ott lehet a különbséget találni, hogy a régiek sokkal összetettebb jelenségek-nél állanak meg s azokat hajlandók elemeknek elfogadni; vagyis a társadalmi jelenségeket mai összetett formájukban, vagy legfeljebb aránylag rövid történelmi háttérükkel (mikor még mindig igen összetettek) összefüggésben szemlélik; s így ezeknek bizonyos állandó lényegi jelleget tulajdonítanak, s önmagukban ilyen abszolút jelleggel felruházni s elfogadni hajlandók, ellentétben a szociológusokkal, a kik mindent relatívnak, állandó fejlődés vagy ha tetszik átalakulás alá vetettnek s e változások produktumának tekintenek, s így időlegesnek, viszonylagosnak, történelemelőtti idők

a két irány nagyban foglalkozik e kérdéssel. Hogy a deduktívek különösen annak jogi részével vagy jogilag jelentkező kérdéseivel foglalkoztak, természetes, mert a társadalom első sorban hatalmi kialakulásában lesz szembetűnő, ebben pedig a jogi momentumok játszzák a legfeltűnőbb s legkönnyebben felismerhető szerepet; s így természetesen a jogászok kezébe kerül a társadalom, mint állam, mivoltának, természetének, olyan a milyen vizsgálata. De másrészt ezen gondolkodásmód a jelenségeket adott, s eléggé kis latitudeben fejlődő s változó kategóriáknak hajlandó felfogni, s így különösen minden tételesre fordítja figyelmét, ennél fogva első sorban a jogra mint legtételesebbre minden szabályozás vagy kapcsolat közt, mely az államban szerepel.

Itt aztán a jogi személy tana az, a melynek formájában ez a kérdés felvetődik, s megoldást keres. Gyakorlati szükség hoz magával olyan jogi szabályozást, melynél a jogok és kötelezettségek alanyának nem egy egyén, hanem az egyének bizonyos köre tétetik meg, helyesebben, ismertetik el. De ezenkívül is komplikált szerkezetű együttes fellépéseknek, érület- és érdekkialakulásoknak oly jelenségeivel találkozik az elmélkedő tudós ép úgy, mint a gyakorlati törvényhozó, melyeket jogilag is, ethikailag is figyelembe kell vennie, s melyek akarva nem akarva az egyéneken túlmenő személyiség vagyis lelki egység felismerésére vagy feltételezésére kellett, hogy vezessenek.

Másrészt a szociológusokat is izgatja ez a kérdés, annyival is inkább, mert egész világnézetük is végső sorban e kérdés fölvetésére s valamelyes válaszadásra készítet. Mikor ők a társadalmat is besorozzák a természet világába, s lényegileg összefüggő fokozatos jelenségsorozatot ismernek fel az anorganikus lét körétől kezdve föl a társadalomig, csak természetes, hogy itt ez utolsó fokon is keresni kellett az addigi fokok közt jelentkező kapcsolódási módot, azt t. i., hogy az előző fokon mutatkozó jelenség csoportosulások és természettörvények a magasabb fokon s körben is érvényesülnek módosult formában vagy új kombinációban. És így miután az állatoknál s fokozott mértékben az embernél szerepel az a plusz, az, a mit a lelki

s történelmen kívül álló helyek (etnográfia) jelenségeivel kapcsolatban állóknak, vagy egyazon töből fakadottnak tartják, s így amazoknak összetett fogalmainál (pl. hazafiság, szeretet, vallás, királyság) meg nem állanak, hanem fejlődési előzményeikre vezetik vissza, felbontják, s az így nyert elemeket synthesisre is felhasználják.

élet jelenségeinek nevezünk, ennek lételetét és hogy mily módon és mily törvények szerint jelentkezik, kellett a társadalomra nézve is keresni. Mert akár tekintette a szociológus a társadalmat organizmusnak, akár egy más, mondjuk hyperorganikus, »szociális« jelenségnek, az elől nem térhet ki, ha csak egész gondolkodási alapját nem akarja lerontani, hogy a társadalmat egységnek fogja fel, tehát az individuumokat mint alkatrészeket egybefoglaló új valaminek, mely a maga életét éli saját törvényei szerint; vagyis hogy ne az egyént tekintse a természet utolsó szavának. Ennélfogva keresnie kell a társadalomban is azt, habár változott formák közt is, a mi a megelőző fokon, az egyénben megvan, a psychét; és így elő áll a társas alakulatok lelki világának a kérdése és feleletet kér.

Igaz, hogy e sorozat ellen: anorganikus világ, organikus lények s köztük állat, ember s aztán társadalom, ellenvetést lehet tenni; és így azon következtetés ellen is, hogy tehát a következő magasabb fokon, a társadalomban keressük a psychét, mivel az előző fokon, az emberben már meg van. Tudniillik azt az ellenvetést lehet tenni, hogy nem ez a helyes sorozat: az állatok a fejlődés mind magasabb fokán, végül az ember, s aztán a társadalom, mert vannak állati társadalmak is. Tehát a társadalom nem az organikus lét végső legmagasabb foka, nem ebben a dimenzióban keresendő. Vagyis az élet jelenségei nem egy dimenzióban terjednek, nemcsak hosszirányban, az organikus lét különböző fázisaiképen. Hanem más iránya is van a fejlődésnek, t. i. egysejtű lét, organizmus és szocietas; és ez a, mondjuk, szélességi dimensio is figyelembe veendő. Némely élet csak az egysejtűségig viszi; sok más az organizmusig; még azután némely organizmusok társas egységekké, szocietasokká is fejlődnek. De ha így is fogjuk fel az élet hierarchikus felépítését s rendjét, a társadalomnak, mint egy életniveaunak felfogása, akkor is okvetlenül felteszi a kérdést: van-e annak külön psychéje?

2. Mindkét táborból tekintélyes számban vannak, a kik némely társas alakulat lelki egységét és így külön psychéjét is felismerni vélik s elfogadják. Csak az a baj, hogy kellő magyarázatot nem kapunk, a kérdés világosan nem fejtetik ki.

Ebben a hiányosságban szenvednek mindkét irány fejtegetései, úgy hogy nem látszik hiábavalónak e kérdést újra vizsgálat tárgyává tenni s ebben különösen arra törekedni, hogy szétválasszuk azt, a mit mint pozitív eredményt és magyarázatot

szolgáltathatunk attól a minősítéstől, a melyben e tényeket részeseíteni akarjuk, a mi már többé-kevésbé hozzátetés jellegével bír.

A szociológusok különböző álláspontjait e kérdésben monografikus részletességgel ismerteti Hegedűs Lorántnak igen érdekes dolgozata: »A szociológia sarktétele«, úgy hogy elég e munkára utalnom. A másik irány felfogásának irodalomtörténetét is egy nagy gonddal készült munka tárgyalja irodalmunkban, a Tegze Gyula műve: »Szerves társadalomiam elme-, leték és az állam személyiségének theóriája.« Mégis, mivel e mű szélesebb keretben tárgyal és így nagyobb vonásokban adhat csak ismertetést, nem tartottam feleslegesnek épen a szorosán idevágó főbb nézeteket egymás mellé állítani és így átvizsgálni, meddig jutottak a deduktívek, mennyire tisztázták a kérdést; és ezt annyival is inkább, mert épen e gondolkodásirány híveinél lép fel a legnagyobb pozitivitással e gondolat, sokszor szinte alapjául szolgál az államról vallott felfogásuknak, s így méltán várhatnánk ez oldalról kimerítő fejtegetéseket.

Azonban a deduktívek, ha konstatálják is a társadalom, vagy az állam lelki egységét, személyi voltát, azt szinte mint apriorisztikus tételt állítják oda, a nélkül, hogy annak lételét bizonyítani, megértetni, magyarázni tudnák. Azt mondhatnám, megelégszenek a konstatálással. Úgy hogy a kiben hasonló impresszió már van, vagy a ki esküszik a mester szavára, elfogadja, de a kételkedőt meg nem hódítják, a világosan látni akarót ki nem elégitik. Hogy mennyire elégnek látszik a konstatálás és nem kutatják a benső szerkezetet, példa rá Jellinek, a ki a Hobbes személyiségi elméletével annyira meg van elégedve, hogy azt mondja róla:¹ »Die spätere juristische Theorie hat diesen Ausführungen — abgesehen natürlich von der Verwerfung der naturrechtlichen Grundlage — nichts wesentlich Neues hinzufügen können.«

Pedig nyilvánvaló, hogy *Hobbes* személyiségi elmélete, eltekintve most attól a szerződési alaptól is, igen gyöngye s kezdetleges. Ő egyszerűen úgy képzei az állam személyiségét, hogy a társadalomnak minden tagja abban az alávetési szerződésben átruházza minden hatalmát és erejét egy emberre vagy egy gyülekezetre, vagyis, hogy egy ember vagy egy gyűlés minden egyes embernek személye helyett szerepeljen.²

¹ Jellinek: System der subj. öff. Rechte 32. 1.

² . . . id est ut unus homo, vei coetus unus Personam gerat unus-cujusque hominis singularis. Leviathan C. 17.

Igyekszik ezt többnek feltüntetni a pusztá megegyezésnél vagy az egyértelműségénél. Azt tartja, hogy abban az egy Személyben mindenkinek valóságos egyesülése van.¹ Ámde arra, hogy miben áll ez a vera Unió, a mi azt személylyé teszi, hogy értsük meg az egységgé válást, feleletet hiába keresünk. Alapjában az ő elmélete szerint csak abban van a személyiség, hogy az egyesek akaratukat egyezményileg alávetik egy egyén vagy gyűlés akaratának, tehát engedelmisséget fogadnak, s így az az egy egyén vagy gyűlés minden ember nevében tesz, akaratát az engedelmisségnél fogva mindenki magáénak vallja, s így az az összesség mint egy személy cselekszik. Végre is jogi formulává válik, a mint azt maga Hobbes is egy helyütt kifejti.² Vagyis Hobbes a mechanikus engedelmisségi kapcsolat segítségével konstruálja meg az államnak személyi egységét az uralkodóban, útját egyengetve, sőt bizonyos tekintetben megalapítva a jogászai kezelés számára azt, hogy az államot személyiségnek kell felfogni, de magára a kérdés érdemére semmi felvilágosítást nem ad.

Ép úgy hiábavaló keresnünk *Rousseau*-nál felvilágosítást az »összlélekre«, a kinek »volonté general«-ja pedig ilyesmit látszik ígérni.

Az ő gondolkodása szerint is a természeti, szerződés előtti állapotban különálló egyéni erők egyesítettnek ily elv alapján »Chacun de nous met en commun sa personne et toute sa puissance sous la supreme direction de la volonte générale; et nous recevons encore chaque membre comme partie indivisible du tout.«³ Ő maga is azt mondja, hogy ily szerződés kifejezetten valószínűleg soha sem kötöttet;⁴ ennél fogva ez a formula csak a vezérlő gondolat, vagy azon viszony legáltalánosabb kifejezése volna, mely az emberek ezen állami egyesülésében az ő felfogása szerint szerepel és érvényesül. És így tőle is következtetlenség, ha mindjárt rá cet acte l'associationról szól, a mely pedig szerinte is sohasem történt meg, s az emberekben nem is tudatos, legfeljebb a természet jogászok által

¹ Est enim in Personam unam vera omnium Unió.

² „Instituitur civitas, quando homines sponte sua convementes singuli cum singulis *paciscuntur, ut cuicunque homini vei coetui pars major suffragiis suis Personam omnium gerendi Jus contribuit, illi omnes obedirent.*” Leviathan C. 18.

³ Contrat social. L. I. Ch. VI.

⁴ U. o. ötödik bekezdés.

lett azzá, s ehhez fűzi a corps moral et collectif létrejövételét. És itt megint, a hol a döntő ponthoz ér, a hol várnók e személynek, a personne publique-nek a magyarázását, megértését, megint csak állít, de nem magyaráz és nem bizonyít. Egyszerűen konstatálja, hogy ezen aktus által létrejön ez az erkölcsi és kollektív test, a mely ugyanezen aktus által nyeri egységét, közös *én-jét*, életét és akaratát, lequel reçoit de ce même acte son unité, son *moi commun*, sa vie et sa volonté.¹

És ez az új személy is, meglehetősen nehézkesen, oda-tapad az alkotó elemeihez, az egyes személyekhez, szinte nem tudja lelökni magáról a tojáshéját, mert Rousseau szerint a szuverénnek, miután az egyesekből, kik alkatelemei, van formálva, nincsenek s nem lehetnek ezek (az egyesek) érdekeivel ellentétes érdekei, sőt nem is árthat egyiknek sem, *il ne peut nuire à aucun en particulier*,² a mi meglehetősen gyarló külön-léte volna az új összakarathoz alkotó elemeivel szemben.

A mi keveset az összakarathoz, a volonté general, szerkezetéről mond, az is nagyon primitív, mechanikus felfogásra vall. Nem kell ugyan egyhangúságból keletkeznie (bár eléggé tévesen de jellemzően az egyhangúlag keletkezésben látja a volonté générale-t igazán s teljesen kifejeződve), de minden szavazatot számba kell venni; toute exclusion formelle rompt la généralité.³ Mindig a szavazásra gondol. És mikor a volonté de tous és a volonté general közt tesz különbséget, az elsőt csak az egyes magánakaratok egyszerű sommájának mondja és várnók ezzel szemben a volonté general összeszövődött struktúrájának a kifejtését, helyette egyszerűen átlagakarathoz minősíti a volonté générale-t: ... ôte de ces mêmes volontés (particulières) les plus et les moins qui s'entre détruisent, resté pour somme des différences la volonté générale.⁴

Az őszinte analízisnek ugyanez a hiánya, az összbenyomásoknak, érzéseknek kész objektív igazságokképpen való ugyanilyen odaállításuk jelentkezik többé-kevésbé minden ironiával, a ki e nyomokon vagy ily módszerrel halad tovább. *Stahl* nyugodtan

¹ Contrat social. L. I. Ch. 6.

² U. o., L. 1. Ch. 9. B. Constant azt írja róla, hogy plusieurs chapitres du Contrat social sont dignes des écrivains scolastiques du 15-e siècle. Ezek a helyek is odasorolandók.

³ U. o. L. II. Ch. 2. l'jegyz.

⁴ U. o. L. II. Ch. 3.

állítja, mint a mit tovább nem kell magyarázni, hogy a népakarat egy eredeti (ursprüngliches) szellemi elem, a mely az egyéneket áthatja, s nem eredménye az egyesek akaratának.¹

3. Az állam személyiségének egyik legnyomatékosabb hirtetője, a ki egyenesen pszichológiai alapon akarja az államélet jelenségeit magyarázni, Lorenz v. *Stein*, szintén csak állít, de nem bizonyít. Az ő egész okoskodási módja annyira ellentétben van a mi, jobb híjján úgynevezett természettudományi gondolkodásmódunkkal, hogy igazán nehéz még a kritika is. Tételeket állít fel, a melyeket el kell hinni. Pl. hogy bizonyítja, hogy az állam személy (értve itt mindig személy alatt öntudatalanyt, az öntudat fokáig eljutott lelki képességek alanyát). Azt mondja: Az emberi közösség szükségszerű, »an und für sich« adva van az emberi léttel, tehát nem folyománya a személyiség fogalmának, hanem ugyanazon lényeg kifolyása, melyből az is ered. Ha pedig ez a közösség az egyesek lényegével, melyekből áll, egyforma, s annak is kell lenni, mivel az egyesekből áll, úgy az, mivel az egyes személyiség lényegével bir, maga is személyiség. Vagyis megvannak benne mindazon mozzanatok, melyek a személyiség lényegét és tartalmát kiteszik.²

Érdekes gondolkodásának irányára, hogy miben látja tételei igazságának ismervét. »Hogy ez a fogalom helyes, arra az államtudományban csak egy bizonyíték van. Ez a bizonyíték abban áll, hogy az államéletben fellépő minden jelenség és kérdés, bármily tartalmú s terjedelmű legyen is, általa egyszerűen és világosan megoldható vagy legalább is a megfelelő helyre beállítható legyen. Ha ezt meg lehet tenni, úgy az állam lényegének és fogalmának kérdésére az államról szóló tudomány megfelelt.«³ Ez a kritérium, melyet ő egy tudományos igazság s bizonyítás helyességének megmérésére fölállít, nem egyéb, mint egy hypothesis használhatóságának kritériuma. De apriorisztikus jellegét még világosabbá teszik ilyes kijelentései: Der Staat ist eine — die höchste materielle — Form der Persönlichkeit. Es ist sein Wesen, seinen Grund in sich zu haben. Er kann so wenig bewiesen werden, und so wenig begründet werden, als das Ich. Er ist er selber. Ich kann ihn, wie das Ich, nicht aus einem Andern entwickeln. *Er ist die*

¹ Stahl: Rechts- u. Staatslehre. 4. Aufl. 2. Bd. 2. Abth. 143. 1.

² L. v. Stein: Verwaltungslehre. Die Vollziehende Gewalt. 3. s. k. 1.

³ I. m. 4. 1.

gewaltige Thatsache, dass die Gemeinschaft der Menschen, ausserhalb und über dem Willen der Gemeinschaft selbst ein eigenes, selbständiges und selbstthätiges Dasein hat.¹ Természetes, hogy ily gondolkodástól, mely az »én«-t s az államot is további felbonthatlan egységnek s abszolút kategóriának veszi, a felvetett kérdés megfejtését vagy csak magyarázatát is nem várhatjuk.

Tételekként állítja oda, hogy az »én« az államban külön szervet nyer az államfőben; az akarat a törvényhozó testületben, a tett a végrehajtó hatalomban, a nélkül, hogy e tételeknek az egyéni pszichológiával való kapcsolatát, azok helytállóságát vagy realitását valamivel bizonyíttatná, avagy megkísérlené az egyéni psychéből való összetevődését és kialakulását megmagyarázni.

Stein személyiségi elméletének nálunk legkiválóbb képviselője és továbbfejlesztője *Concha* is külön öntudatos személyiségnek látja a nemzetet, szól »a nemzeti személyiségnek nem egyéni összetétel útján létrejött közületi erejéről«. ² Szerinte »Az állam akarat . . . még pedig nem egyes embernek, az államban levő egyesek fölött kiemelkedő uralkodónak, sem az egyesek többségének vagy összességének, hanem mindezekből különböző személynek akarata . . . Az államszemélyiség ezek változásai, átalakulásai ellenére megtartja azonosságát . . .«³ Majd: » . . . bekövetkezik a népeletnek olyan időszaka, a midőn a köz kiemelkedve alkotó elemeinek, az egyéneknek uralkodó hatása alól, *oly tudat keletkezik, melynek alanya nem az egyén, hanem maga a köz, mely nem az egyének öntudati állapotainak külső sommája, keletkezik oly akarat, mely az egyéni akaratoktól különböző*«. ⁴ »A népben, a midőn állammá alakul, azaz nemzetté lesz, megvan a lelki jelenségeknek olyan egységes öntudat által való összefoglalása, önakarat által való irányzása és teremtése, a mit a lét személyi színvonalának nevezünk . . .«⁵

Az állam személyi életében való mozzanatok, öntudat, belső elhatározás, s a cselekvés sokszor külön egyénekben keletkezik szerinte; de a mozzanatok nem mindig válnak szét; vannak időszakai, midőn a köz fölé emelkedő egy lényben s

¹U. o. 5. l.

²Politika 189. l.

³U. o. 216. l.

⁴U. o. 217. l.

⁵U. o. 218. l.

egy teljesen ettől függő szervezetben él az állam, ismét midőn az államnak semmi külön szervezete nincs, hanem az az egyes államtagek kifejezett vagy éppen csak szokás útján nyilatkozó akarataiban áll. Az egyes ember, kiből a nemzeti öntudat kiválóképpen él, akár egy választott vagy örökös fejedelem, akár egy nagy államférfi lehet. Az ily egyes egyénben foglalódik egybe a legélénkebben a nemzeti akarat, esetleg ez kelti föl a nemzetben szunnyadó akaratot s ezáltal valóban egygyé, osztatlan egészszé teszi milliók érzését, akarátát.

Annak, midőn kiváltkép egy egyénben él a nemzet, legélesebb ellentéte, midőn összes tagjainak szokásában, önként követett közkerölcsében látjuk csak a nemzeti akaratot nyilatkozni, vagy midőn összes tagjainak, illetve azok többségének kifejezett szavazata alkotja azt . . .¹

Concha a fentidézett helyek egynémelyikén egészen élesen formulázza a kérdést (megállapítás formájában), midőn szól oly tudatról, melynek alanya nem az egyén, hanem maga a köz, mely nem is az egyének öntudati állapotainak külső sommája; csak hogy sajnos, ennek megmagyarázásával adós marad. Hogy miért mondhatjuk azt, hogy egyes emberben a nemzeti akarat, az összesség öntudata él, vagyis, hogy a mi abban él, az nem annak az egyénnek öntudata s akarata, hanem azé a nemzeté, nem magyarázza s nem azt a még előbbre való kérdést sem, hogy van-e ilyen nemzeti, összességi öntudat (jól megjegyezve, nem úgy, hogy az egyesben a nemzetről, az összességről való tudat van-e, hanem az egyesektől külön öntudat, vagy általánosabban szólva lelki élet), és hogyan kapcsolódik össze az egyéni lélekkel?

4. A jogászokat is sokban az államnak miképpen való felfogása viszi e kérdés taglalására. Az államnak, mint az államfő személyétől külön személyiségnek a felfogása lassan válik ki az abszolút királyság gondolköréből abban a mértékben, a mint mind több-több része lesz akár formailag, akár tényleg az állam tagjai, az alattvalók érdekeinek s szempontjainak az államfő elhatározásaiban. Épen ennél fogva minálunk a szent korona tanában már korán, a nyugatot jóval megelőzve, külön válik, hogy mai terminológiával éljünk, az állam személyisége a király személyiségétől, csak elméleti kifejtése marad el. És csak német nyomon, a sokkal későbbi ily irányú német fejlődés

¹ U. o. 221. l.

folytán előállott német elméleti felismerést vesszük mi is át a mely a 19-ik század folyamán mind általánosabban vallja s behatóbban tárgyalja *Albrecht* nagy hírű fejtegetései után¹ az államnak külön, önálló személyiségét. E felfogás különösen az állam jogászai kezelésénél játszik mind mai napig nagy szerepet; s miután a par excellence jogászai munka terén a németek kétségtelenül vezetőserepet visznek az összes nemzetek közt, a többi jogi irodalmakban is az állam személyiségének tana többé-kevésbé túlnyomóvá vált.

Maga *Albrecht* már konstatálja, hogy az állam egy közület (*Gemeinwesen*), mely oly célokért van, melyek nem csak összegét teszik ki egyéni érdekeknek, vagy az uralkodó érdekeinek, hanem egy magasabb, általános *közérdeket* képeznek. Már ő felismeri, bár még csak jogászai alkalmazásban, az egyes életének szétválását: hogy egyrészt mint a közösség tagja lesz jogosítva s kötelezve; másrészt, máskor magáért, mint magán egyén; s így az első esetben a jogok, kötelezettségek alanya nem az egyes, hanem maga az állam, melyet így ezért jogi személynek kell gondolni.

*Albrecht*nek ezen fejtegetései bizonyos tekintetben tipikusak a jogászok későbbi fejtegetéseire. Bizonyos intuitív összefoglalással kiérzik az állam lelki egységét, a nagy, hatalmas tények, az állam organizált erejének megnyilatkozásai egység föltételezésére készítetik őket. Azonban ők ez adott jelenségekben megnyugosznak, ezek alapján végzik jogászai munkájukat; de mélyebb vizsgálatába annak, hogy hogyan is áll elő s mennyiben áll az, hogy itt többségből egység keletkezett, bele nem bocsátkoznak; vagy legfeljebb felületes pszichológiai analógiákkal elégszenek meg.

5. A jogászok részéről különösen *Gierke* az, kinek tanításai nagymértékben magukra vonják figyelmünket. Előzőinek, *Beseler*nek, *Bluntschlin*ak tétova tapogatódzásaival vagy merész, de üres hasonlataival szemben öntudatos, bár psychologice még mindig nem eléggé bizonyított s magyarázott álláspontja van. Helyesen különböztet jogi és nem jogi (mondjuk természeti) alakulat közt; tehát a között, hogy létrejött-e valahol egy pszichológiai egység, több pszichológiai egységnek (embernek) olynemű összekapcsolódása, mely új pszichológiai egységnek ad

¹ Göttinger gel. Anzeigen. 1837. III.

létet s a között, hogy ez jogilag figyelembe vétetik-e vagy nem, vagyis jogalanynya (személylyé) teszi-e a jog vagy nem.¹

Részletekben sok helyes megfigyelései vannak, sokszor sokat ígérőleg nekimegy a kérdésnek, de a végén megáll s kielégítetlenül hagy. Így igen helyes, mikor azt mondja, hogy az egyes, miután magánélete mellett közéletet is él, képes akarátát (helyesebben öntudatát is) kettéosztani (spalten). Lelkében individuális és szociális érzelmeket s képzeteket egymással szemben önállósítani.² De aztán tovább nem űzi ezt a nyomot, hanem megelégszik annak kijelentésével, hogy így társas testeket (gesellschaftliche Körper) produkál, melyeket a tagok egyéni akarataival szemben az egésznek önálló akarata hat át, jár át, (durchherrseht) s képesít egységes életre.* Ép úgy konstatálja, de nem magyarázza, hogy annak a reális személyiségnek megvan a maga egységes közösségi tudata (einheitliches Gemeinbewusstsein).⁴

Megint közelít a kérdés csomópontjához, mikor arra a kérdésre, hogy mikor jő létre az ily összetett lény, így felel: »Es muss der zum Herrn der gemeinschaftlichen Sphäre berufene Wille durch Loslösung von den Individualwillen selbstständig und durch Herstellung einer socialen Organisation verkörpert sein.«⁵ Majd máskor beszél »von einer Verschmelzung der Willensgebiete nach innen.«⁶ De hogy hogyan olvad össze, hogyan készül ez organizációban az összakarat, hogy az miért nem tekinthető a szervet kitevő egyén akarátának, arra nem felel.

Mikor egy helyütt az állam keletkezéséről szól, hogy az később tudatos akarati tény által is alapítható, hozzáteszi: »ámde akkor sem egyéni akaratok egyesítése, hanem egy általános akarat teremtő ténye az, a mi az államot vagy az új államformát életre hívja«. Majd ». . . és ez nem sok egyén

¹ Gierke: Die Genossenschaftstheorie etc. 1887. 21. s k. 1. és különösen praegnansan 608. és 611. 1. Ugyané kérdésről megemlékezik már: Die Grundbegriffe des Staatsrechts című értekezésében is (Zeitschrift für die ges. Staatswissenschaft 1874) 175. s k. 1.

² Genossenschaftstheorie 708. 1. Grundbegriffe 301. 1.

³ U. o. 25. 1. Bövebben, de megint csak jogászai vonatkozásokban a 707. lapon.

⁴ U. o. 627. 1.

⁵ U. o. 122. 1.

⁶ Personengemeinschaften und Vermögensbegriffe in dem Entwürfe eines Bürg. Gesetzbuches das Deutsche Reich. 54. 1.

akarategyesülése volna, hanem a sok egyénben elevenen élő (lebendigen) és csak pillanatnyilag formátlan általános akaratnak (Allgemeinwillens) egységes ténye, a mely saját lételét igenli (sein eigenes Dasein bejaht) és annak alakját megteremti».¹ Ez megint viruló metafizika. Mi az az Allgemeinwille, mely formátlanul él az egyénekből? Megint csak olyan ködkép, melyet ha meg akarunk fogni, szétfoszlik az úrben, ugyancsak szól, mint tovább nem magyarázandóról, a Gemeinbewusstseinről, a közösségi tudatról, s a mint az általános *akarat* lecsapódása (Niederschlag) az állam, úgy az az általános *öntudat* folyamánya is.² Mind merő kép és tétova árny.

Majd azt mondván, igen helyesen, hogy az emberek kettős jelleggel bírnak: egyének magukra és tagjai valamely emberi kapcsolatnak s így kettős az emberi öntudat s törekvések iránya, egyszerűen odaállítja a tételt: « . . . hogy az emberi lét összefoglalata (Inbegriff) ép oly kevésbé lenne kimerítve az összes egyének élettartalmának egyszerű összeadása által, mint a mily kevésbé lehetne azt a faj élete egységes mozzanatainak pusztán kiemelése által kifejezni. így előáll számunkra az egyének létezési rendjén (Daseinsordnung) fölül egy másik önálló létezési rendje az emberi közösségeknek (Allgemeinheiten). Az egyes szellem, egyes akarat, egyes tudat fölött fölismerjük ezerféle életnyilvánulásaiban a közszellem (Gemeingeist) közakarat és köztudat reális létezését. És nem képletesen, hanem a szó szoros értelmében szólnunk »Gemeinwesen«-ről,³ közösségi lényről (közület) az egyes lények fölött.«⁴

Mindezt állítja, de megmagyarázni, sőt megvizsgálni is elmulasztja.

Hogy Gierke is így megáll, s nem magyaráz és nem bizonyít, annak oka valószínűleg az, mert végre ő is a lelki egységet egy fölismert, de úgy látszik tovább nem elemezhető ténynek tekinti, a melynek összekapcsolását az egyéni pszichológiával meg sem kíséri, sőt az »organikus elmélet«-től adott magyarázata szerint (Van Kriekennel szemben) csupán külső

¹ Die Grundbegriffe etc. 305. 1.

² U. o. 311. 1.

³ Lefordíthatatlan fordulat. Gemeinwesen = (jobb magyar szó híján) közület. De benne van a Wesen szó, hogy az lény, s épen ezen szó származtatási oldalára helyezi itt Gierke a fősúlyt. Hogy a Gemeinwesen „köz-lény” szemben az egyes lényvel.

⁴ Die Grundbegriffe des Staatsrechts 302. 1.

hasonlatosság az, a mi az organizmus s személyiség s más ily kifejezéseknek használatára viszi. Így aztán más alkalmasabb kifejezést nem találván rá, nevezi többek közt »die unsichtbare Einheit in der Vielheit als die für das geistige Wesen des Ganzen substantielle, mit einheitlichen Willen begabte »Persönlichkeit« des Staates«. Ez okból szerinte mindez és sok más hasonló kifejezés többé-kevésbé közjogi terminus technikusokká verődött ki, és jogászai gondolatartalmuk mind pontosabban megállapítottatott . . .¹

A Gierke hű tanítványa, *Preuss*, sem tud semmi újat hozzátenni; nála a párhuzam az: az egyének fizikai organizmusok, s szerveikkel fizikailag függnek össze; a közületek (*Gemeinwesen*) jogi organismusok, s orgánumaikkal jogilag függnek össze.² Épily keveset mondó, mert nincs megvilágítva az a tétele, hogy az összességi élet megértéséhez nem juthatunk, ha szem elől tévesztjük azt a valóságot, hogy a szerveinek akaratótól specifikusan különböző akarata van az államnak.³ Ez igaz is, nem is, a szerint, hogy hogyan értjük. S ilyen állítást el is hihet valaki, nem is, egyéni hajlandósága szerint, mert sem bizonyítva, sem magyarázva nincs. Mert külön akarata van az államnak a szervétől, ha arra gondolunk, hogy az egyszersmind egyes egyén is, egyéni psyche alanya; de nincs külön akarata, ha a szervet, mint szervet vesszük, s az ebben létrejött akaratot a többi szervezetével való összekapcsolódásában, s az őt ért hatások osszeredményének tekintjük, mert ez épen nem egyéb, mint az állam akarata.

6. A Gierke ösvényén halad s talán legtovább jut, bár kielégítő magyarázatot szintén nem ad, *Haenel*.

Oly közösségi akaratot ismer, mely más, mint az egyéni akarat vagy mint bizonyos számú egyéni akaratok véletlenül egyező összege.

A midőn egy egyesnek vagy több egyénnek, avagy a többségi határozatokban jelentkező egyének összegének az a képessége elismertetik, hogy a közakaratot képezze (*darzustellen*), a mennyiben akarataknak, függetlenül az egyes akaratok meg-egyezésétől, közérvényűség tulajdonítatik, az összesség akarat és cselekvési szerveket kap. Ezáltal az összesség tagjaival szem-

¹ Die Grundbegriffe 283. 1.

² Preuss: Gemeinde, Staat, Reich. 1889. 157. 1.

³ U. o. 158. 1.

ben is és harmadik személyekkel szemben is, mint valóságos akaró és cselekvő lény jelentkezik.¹

Jó irányban halad Haenel, mikor a szervek felé fordítja figyelmét, s ott keresi a megoldás súlypontját, ám ezt a szempontot csak érinti, de ki nem dolgozza; és nagyon hiányos, mikor az összesség akaró, cselekvő egyéniségét csakis az embereknek elismerésére alapítja.

Ugyanő Seydellel szemben, a ki merőben tagadja az államnak személyiségét², hangsúlyozza, hogy ily összességeknek ép úgy meg vannak a közösségi akarat viselésére szervei (organische Träger), mint a hogy az emberi szervezet viselője (Träger) az egyéni emberi akaratnak.³ Lényegileg az alá- és fölérendeltség, tehát az uralmi viszonyban látja e közösség főjellemvonását, a mi azonban nagyon szűk s csak egy oldala a kérdésnek.

Seydel másik ellenvetésére, hogy nincsen akarat önmagában, an und für sich, hanem mindig emberi egyén által képzett akarat, azt feleli, hogy ez igaz, de az emberi egyedek akarata által egy külön önálló akarat alakulhat. De hogy hogyan, mi módon, nem mondja.

Azt, hogy a közösségi akarat (Gemeinwille) az összesség és mégis az egyesektől különálló, abban a két momentumban látja, hogy megalkotásában nincs föltételezve a közösségben részes egyéni akaratoktól és mégis ezen akarat tartalma a közösség céljai által van meghatározva.⁴ Nyilvánvaló, hogy ez minden, csak nem magyarázat, sőt petitio principii. Honnan valók azok a közösségi célok, a melyek az egyéniektől függetlenek? Ha vannak, azok csak úgy lehetnek, ha van külön közösségi tudat. Ámde éppen ezt kellene bizonyítani. De merőben formalisztikus okoskodásával ehhez nem jut.⁵

¹ Haenel: Die vertragsmässigen bemente der Deutschen Reichsverfassung 1873. 59. 1.

² „... die Persönlichkeit des Staates ist nur etwas Vorgestelltes, nichts Wirkliches, da wirkliche Persönlichkeit nur dem Menschen „zukommt.“ Seydel: Der Bundesstaatsbegriff (1872) Staatsrechtliche und politische Abhandlungen. 1893. 3. 1. Ugyancsak ő Annalen des deutschen Reichs. 1876. évf. 641. s k.

³ Annalen d. d. Reichs. 1877. 79. 1.

⁴ U. o. 81. 1.

⁵ A német jogászoknak e tárgyban hasonló szemrehányást tesz Michoud is (La Notion de personnalité morale, Revue du droit publique. XI. k. 195. 1.) „... ils se contentent sur ce point d'une simple affirmation

Nehezen egyeztethető össze Haenelnek itt vázolt felfogásával az a végkövetkeztetés, melyre e kérdésben egy későbbi művében¹ jut, hogy t. i. visszautasít minden oly felfogást, mely a testületi kötelékben *egy* lényt, *egy* személyt, *egy* akármí módon az egyénektől különvált s önálló összességet lát. Szerinte ily felfogás kiegyenlíthetlen ellentétben áll azzal a tényvel, hogy az ily testületi kapcsolódás nem egyéb, mint összeműködő emberi s ezért egyéni akaratok *viszonya*. »Denn ausserhalb und abgesehen von Individuen giebt es einen *menschlichen* Willen nicht«.

Akár legyen ez nézetváltozás, előbbi felfogásával szemben; akár csak azon előbbi tanokból levont következtetéseket jelentse, mindenkép helytelen. Az egységnek nagyon szűk felfogása, különösen mikor azt a *viszonynyal* állítja szembe. Igaz, hogy emberi egyének nélkül való akarat nincs; de hogy egyéni akaratokból új összakarát keletkezhetik, azt az ép úgy nem zárja ki, mint nem zárja ki az a tény, hogy idegsejt nélkül lelki jelenség nincs, azt, hogy az idegsejtek összessége az egyestől külön álló új, egyéni emberi lelki életet teremt. És ez a felfogás épen nem jelenti azt, a mit Haenel gondol,² hogy t. i. ennél fogva az egésztest a részektől külön váltan kellene gondolni, vagyis az egésztestet a tagok, az alkatelemek *nélkül*, a mi bizonyára abszurdum volna és csakugyan nem találónok analógiáját az organikus világban. Az, hogy az összszemélyiség s annak lelki élete egy külön valami a tagok, az alkatelemek mellett, nem azt jelenti, hogy *azok nélkül*, hanem hogy azok bizonyos kapcsolódása által egy új, az egyes alkatelemek minőségétől különböző, új minőségeket feltüntető egység állott elő; mint a hogy az egyes sejtek mellett a szervezet más és új valami.

7. Kevésbé viszi előbbre e kérdést *E. Zitelmann*.³ Abból indul ki, hogy a világ összes jelenségeinek vizsgálata arról győz meg bennünket, hogy több egyes egységgé lesz, mihelyt organikusan egyesül, a mely egység egészen új, az egyestől különböző reális és létező lény, de mégis ugyanoly minőséggel

ils ne montrent point le processus de cetté volonté, ni les qualités qui peuvent la rendre respectable. Une simple affirmation ne suffit pas cependant; car l'existence de cette volonté collective n'est rien moins qu'évidente.*

¹ Haenel: Deutsches Staatsrecht. 1892. 99. s k. 1.

² I. m. 99. 1. 4. jegyz.

³ Begriff und Wesen der sogenannten juristischen Personen. 1873.

bír, mint a minővel az azt alkotó egyesek közösen bírtak.¹ A példákban, a mit a megismerés különböző tereiről felhoz, az egység lélektani vagy ismerettani fogalmával operál nem nagyon mélyrehatólag. Egyáltalában, szerintem, különbséget kell tenni azon egység közt, a melyet a mi szemléleti módunk, felfogásunk hoz létre cél, folytonosság stb. alapján, s a közt, a melyet mint egymásrahatások eredményét ismerünk föl annak. Így pl. könyvtár, a hol a könyvek egymás mellett létele semmi új eredményt, belső egységet létre nem hoz, bár lelkünkben az egység fogalma előáll; s ezzel szemben állam, a hol nemcsak a képzetünk foglalja egységbe, hanem fel is ismerünk egymásrahatás s állandó összekapcsolódás folytán előállott bizonyos egységet.

Tovább menve, a személyösszességeknél azt tartja, hogy az emberek akarata lett egyesítve és pedig a közös cél által.¹ Nem veszi figyelembe, hogy maga a célkitűzés és kialakulás már az öszszemélyiség pszichéjének a munkája.

Bernatzik szerint a fizikai organizmusok a társulási organizmusoktól lényegesen különböznek abban, hogy a fizikai organizmusban az akarat egysége a természet által van adva, míg a kapcsolati organizmusban (Verbandsorganismus) egyes akaratok sokaságából még csak létre kell hozni azon mozzanat által, melyet az akaratszervezésnek (Willensorganisation) neveznek.¹ Az egyes fizikai személy és a jogi személy közt az akarat mivoltát (Beschaffenheit) tekintve, különbséget nem lát. Mert mindig elengedhetlen egy állandó s folyton megújuló lelki folyamat a cél megvalósításához. »Ha egyidejűleg vagy egymásután tevékeny emberek csoportjában egy összcélra való törekvés kötelező szabálynak el van ismerve, úgy ezzel a célt megállapító egyéneknek az ő többi céljaiktól való olyan leválása (Ablösung) lesz lehetségessé, hogy ez a cél már most, a hogy mondani szokták, a saját életét kezdi élni; mert megtalálta az akaratot, mely azt állandóan [megvalósítja]. Ezt a célt most már nem a társak céljai vagy az úr céljai végett valósítják meg, hanem maga céljává vált egy akarat tevékenységnek, »önczéllá« lett. Vagyis ez a cél már nem a saját célja a társaknak, vagy az úrnak, de viszont tőlök nem is idegen.

¹ U. o. 79. 1.

¹ U. o: 93. 1.

¹ Kritische Studien über, dea Begriff der jurist. Person etc. Archiv, für öff. Recht V. B. (1890.) 277 1.

Összeesik a jelenlegi és jövőbeli társak *átlagérdekével*, tehát nem mindig az egyesek érdekével, sőt azokkal ellentétes is lehet. Ezen összeütközések lehetetlenné tennék egy össz cél megvalósítását, ha nincs egy akarat, mely ez ellenkező magánérdekeket azon össz célnak alárendeli; szükség van tehát egy akaratszervezetre (Willensorganisation). De ezen akarat viszont nem használható fel az alany külön céljai érdekében, csak egy eszköz az össz cél fentartásához, s így ez által határolt. Ilyen emberi kapcsolat, mely az össz célt az akarategyesítés eszközével éri el, lesz egy közület (Gemeinwesen).¹

Látjuk, mennyire formalisztikus és pszichológiaellenes ez az egész okoskodás, A célokat külön az űrben lebegő valamiknek képzelem, a melyek támogatására aztán akaratokat szerveznek, a helyett, hogy az emberek között előálló közösségi lelki életet keressék, a melynek nyilvánulása az érzelm s ebből akaratkialakulás, mely lelki folyamatok egyik mozzanata azon állapot képzetének tudatra jutása, a mely kívánatosnak látszik, s a melyet célnak nevezünk.

Már most a közülettel szemben megkülönbözteti, mint két szélsőséget, egyrészt azon kapcsolatot, a melyben csakis az uralkodó akarata érvényesül (paterfamilias, rabszolgatartó úr), másrészt azt, hol az egyes társaké, mely per excellence »társulat« (Gesellschaft). Ez és a közület közt a lényeges különbséget abban látja, hogy itt a társulatban közös célok soha sem jönnek ellentétbe az egyéniakkal. Pedig ez sem áll: itt is csak fokozati különbség van; a részvénytársaság konkrét célja, pl. ház vétel, ellentétben állhat az egyes tagéval. A végcél, hogy a részvény minél nagyobb osztalékot hajtson, egyezik az egyes céljával, de nem teljesen; mert az egyes célja, hogy minél nagyobb gazdasági előnyben részesüljön. E cél egyik, de nem mindig egyetlen módja a részvényosztalék emelése. És lehet, hogy az egyes tag e célját, hogy minél nagyobb anyagi előnyhöz jusson, nem is a részvényosztalék emelése által éri el leginkább; s így az ő érdeke nem is esik össze az egész érdekével (Pd. mint igazgató minél nagyobb fizetést akar magának). S csak ily viszony van, sokszorosan nagyítva s komplikálva, más összemélyiség, közösség egészének s tagjainak érdekei közt.

A lélektani kialakulás menetéből nem sokat magyaráz. Azt mondja, hogy »Die Bildung eines Gesamtzweckes is ein

¹ U. o. 241. 1.

intern-psychologischer Vorgang, dessen Dunkelheiten dadurch natürlich potenzirt werden, dass er sich sehliesslich in einem Gedankengang (der »Anerkennung«) einer unbestimmten Vielheit von Menschen verliert«. Ha szerződés van, akkor világosan öntudatos. De lehetnek ily együttes célok öntudatlanok is. Különösen az úgynevezett természetes összalakulatoknál (»gewordene« Körperschaften, szemben az önkéntesekkel, gewillkürte Körperschaften). Bernatzik hajlandó felvenni öntudatlan ezélokát is, különösen hogy így az ily természetes alakulatok »ézel-talanságának« felfogását kikerülje.¹ Nyilvánvaló, hogy itt egyrészt a cél fogalmát igen tágan veszi, másrésztől nincs is rá szükség. Igen is vannak ösztönszerű cselekedetek és cselekvési sorok; majd köztük világos célok elérésére szolgálók is felmerülnek. Kétségtelen, hogy oly alakulatoknál is, mint a törzs, község vagy állam nem lehet egy szóval eldönteni, hogy cél-tudatos alakulat-e vagy nem. Először is legmagasabb mai fokán is az össz cél csak filozófiai abstractio eredménye. Tulajdonképp konkrét egyes célok mozaikja. De természetesen, korábbi primitívebb stádiumaiban (az egész tekintve) öntudatlan cselekvések sokkal gyakoribbak, túlnyomóbbak.

Bernatzik két lényegest lát a közületben (Gemeinwesen):

1. egységes saját össz cél, 2. egységes önálló akarat az elsőnek megvalósítására. Ebben szerinte meg van az a követelmény is, a mit felszoktak állítani, hogy ez az akarat, mely így uralkodóvá tétetik, ne a saját külön céljait, hanem az össz célt valósítsa meg.² De ezzel csak visszaesik abba, hogy azt az akaratot egyes emberének tartja, mely a maga ilyen minőségében szerepel mint össz akarat is; vagyis nem látja át annak az egyéni akaratnak átalakítását össz akarattá, a mint az az össz személyiség szervezete által történik.

Szerinte az a különbség, hogy a fizikai organizmusnál lelki egység van, a kapcsolati organizmusnál lelki többsége az egyes akaratoknak, mely csak közvetve lesz egységgé, ez a különbség nem elég arra, hogy a kapcsolati organizmust az organizmus fogalmából kizárjuk. Mert mindkét organizmusban közös az a vonás, hogy egy-egy részök, a fizikainál a »tagok« (Glieder) a kapcsolatinál az akarat vivői (Willensträger) azon alkatelemei az organizmusnak, melyek a külvilággal érintkezésbe lépnek. Mindkettőnél első pillanatra úgy látszik, hogy

¹ I. m. 248. 1. 226. jegyz.

¹ I. m. 276. 1.

maguk cselekszenek. De a fizikai organizmusnál ez csak látszat, mert azon mozgás előfeltétele egységes lelki folyamat. A kapcsolati organizmusnál az uralkodó akarat viselői önállóan cselekednek, s az ő egyéni cselekvéseiktől csak a célban, melyre irányulnak, különböznek. Ezért jó ezekre a »szerv« elnevezés, mert ezzel jeleztetik, hogy ez az uralkodó akarat, ha szervképpen cselekszik, nem a viselőjének érdekét, hanem az összérdekét valósítja meg. Úgy hogy szerinte a »szerv« önállósága a fizikai organizmusnál csak látszat, a kapcsolatnál reális valóság.¹ Szervnek azonban az organizmusnak csak azon részét veszi, a mely az összességet megkötő akaratot létrehozza.

Kétségtelen, hogy ez a felfogás, melyet Bernatzik kifejtett s a mely legtovább haladt azon a téren, a meddig a jogászok mentek, nagyon hiányos úgy lélektani megalapításában, élettani analógiáiban, mint magának a főkérdésnek megvilágításában: hogy hogyan lesz abból a sok egyes akaratból egységes összességi akarat.

8. A németekkel egy irányban halad egy pár francia. Így *Michoud* az erkölcsi személy fogalmáról írt értekezésében² a jogi személyhez kettőt kivan: az egyéni érdekektől külön álló érdeket és oly szervezetet, mely alkalmas arra, hogy kifejtse egy közakaratot (*volonté collective*) mely képviselje és megvédje ezt az érdeket. Itt is mindjárt szembeötlik az a pszichológiai tévedés, mely az érdeket külön függetlenül állítja oda és külső támasztékul hozzá az akaratot. Pedig a szervezet ép úgy kell az érdekelismerésre, mint a vonatkozó akarat kialakulásra.

És azután: ha nincs kollektív öntudat, honnan van kollektív érdek, mely nem esik egybe az egyesek érdekével.

Ép oly hiányos a másik rész konstrukciója. Az összakarat szerinte alapjában (mint magát kifejezi: metafizikailag) nem egyéb, mint a külön egyedek akarata, csak társadalmilag (*socialement*) tehát gyakorlatilag kell vagy lehet azt a csoport akaratának tekinteni.³

A kollektív akarat az államban kialakul vagy egyértelműség, vagy erőszak által. Az alsóbbrendű alakulatokban szerinte egyértelműség az alapja. Csak a részletekben lesznek nézeteltérések, de ezekben a döntést minden tag elfogadja azon

¹ I. m. 278. 1.

² La notion de personnalité morale. (Revue du droit public. XI. k.)

³ I. m. 222. 1. valamint 226. 1. is.

alkotmány szerint, a melyhez ő is hozzájárult, s folyton hozzájárul, mert hisz megmaradt a társaság tagjának.¹ A mint láthatjuk, egészen felületes, s csak a jogi formalizmus szemüvegén át való szemlélet, akkor is, mikor a társadalmi (nem jogi) szerkezetet véli vizsgálni. Nem tud a kérdés világos átértéséhez jutni; ily kifejezések, hogy a jogi személy képviselője *megtettesíti* valami módon a jogi személy akaratát (incarne en quelque sorte la volonté de la personne morale)² megint csak visszaesés képekbe, melyek, még inkább mint a szavak, akkor állítanak be, mikor a világos gondolat hiányzik.

Michoud-nál sokkal jelentékenyebbnek látszik a *Hauriou* elmélete.³ Ő a képviselet jelenségének a realitásából indul ki. A képviselő és a képviselt akarata egyesül; s minden együttes munkásságban, a mikor határozatot kell hozni, a belső erők játéka folytán egy emberi akarat úrrá lesz a többiek fölött. Az bizonyos, hogy az így mindannyiszor kialakuló akarat nem oly állandó s egyugyanaz, mint a minőnek a jog tekinti s a jogi személy. De hiszen, érvel Hauriou, a természeti személy akarata is változó, közben szünetelő, intermittens, és mégis a jog azt is állandó egynek veszi.

De hát hogyan jó létre ez az egyakarat? Ő azt a testület tagjai képzetének egyezőségére alapítja. A testület tagjainak képzetei vannak az egyesületről, annak céljáról, érdekeiről, jogairól, azon cselekményekről, melyek e jogok érvényesítésére szükségesek. Mindezekre a pontokra nézve, a képzetbeli egység az egyértelműség folytán áll elő. Vagyis Hauriou lényegében a tagok egyértelműségére alapítja az összemélyiség lelki egységének realitását, a mi magában is helytelen felfogás, mert mint alább látni fogjuk, az egyértelműség, még ha meg volna is, épen nem jelenti az új lelki egységet; másrészt pedig az ő felfogása legfeljebb az önkéntes társulásokra állhatna meg, a hol az egyértelműség legalább abban nyilvánul, hogy az ellenkező határozat daczára a tag önként benmarad a kötelekben, (bár ez is nagyon sokszor más okok által előidézett), de nem állhat semmikép az államra, a hol kényszerrel is

¹ I. m. 220. 1.

² I. m. 227. 1.

³ Elméletét, melyet a *Revue general du droit*-ban (1898), majd a *Lecons sur le Mouvement social*-ban fejtett ki, csak azon közlésekből ismerem, melyek Michoud fentidézett értekezésében foglaltatnak.

érvényesíti az összesség az akaratát az egyessel szemben, a mikor tehát nyilvánvaló a képzetek disharmoniája.

Hauriou elejtette azt a néhol általa megérintett fonalat, mely az elméknek egymásra hatásában áll s mely a kérdés megoldásához közelebb vezet. Egyáltalában a dolog jogi oldalát, hogy minek tekinti, hogy tekinti a jog ezt a dolgot, tudatosan háttérbe kell a kérdés vizsgálatánál szorítani. A jog szerepelhet itt, mint a pszichikai kötelékek egyik módja s annyiban figyelembe vehető, de máskülönben a jogi megítélés ép oly kevésbé tartozik itt is, a kollektív lélek vizsgálatánál, a helyes felismeréshez, mint a hogy az egyéni lélek törvényeinek vizsgálatánál nem szerepel, mert csak következmény s nem alkatelem, a jogi beszámítás, jogalanyiség, stb. kérdése.

Így végigtekintve a jogászok s állambölcselek során, kik az összességi tudat kérdésével behatóan foglalkoztak, látjuk, hogy a kérdés megoldását itt hiába keressük. Inkább bizonyos intuitív felismerést találunk náluk: a végeredményt sokszor igen helyesen állapítják meg; kiérzik az ösztudatot, összakaratot, de a pozitivitás, melylyel odaállítják, sokkal nagyobb, mint az, melylyel magyaráznák és bizonyítanak.

(Folytatjuk.)

Jászi Viktor.